

ВИКОРИСТАННЯ КОЛИСКОВИХ ПІСЕНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ МЕЛІТОПОЛЬЩИНИ НА МУЗИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В умовах розвитку України як поліетнічної держави виняткового значення набувають дослідження історії та культури національних спільнот, відродження і збереження багатовікових традицій численних народів, що тут мешкають. Велику роль у формуванні етнокультурної компетентності дитини відіграють народознавчі та етнографічні засоби виховного впливу. Відроджується потенціал дитячого фольклору. У колискових піснях закладено генетичний код родини, який мати своєю безпосередністю і ніжністю передає дитині. Із колискових пісень народжуються всі інші пісенні жанри дитячого фольклору. Колискові пісні болгар, німців та чехів Мелітопольщини містять багато народних символів, які розкривають духовність, святковий та повсякденний побут, добробут, національний колорит.

Етнокультурна компетентність дошкільника – інтегративне особистісне утворення, що вирізняється високим рівнем знань у дітей про вірування, традиції, звичаї, обряди певного етносу; володіння засобами передачі системи етнокультурних знань, умінь та навичок, які перебувають у постійному розвитку й удосконаленні в межах певної етнокультури, а також механізми донесення наступним поколінням етнокультурного досвіду, транслятором якого є педагог. Засобами формування етнокультурної компетентності є індивідуальні та колективні взаємодії, які можуть бути спеціально організованими. Основними формами і методами роботи за наскрізною програмою є майстер-класи, етноярмарки, фолькфести, етноквести. Безперервний контакт, практично індивідуальний підхід до кожного слухача – ці аспекти відрізняють майстер-класи від всіх інших форм і методів проведення занять. Програма занять зорієнтована на практичну діяльність вихованців, ознайомлення їх із понятійним апаратом народного мистецтва, оволодіння музичними навичками.

Ключові слова: етнокультурна компетентність, фольклор, колискові пісні, національні спільноти, інноваційне музичне заняття.

Україна перебуває в динамічному просторі, в якому відбувається постійне змішування культур, що породжує проблему етнокультурної ідентичності людей, які проживають на її території, адже українці сприймають національність через культуру. Світовий цивілізаційний розвиток зумовлює необхідність вирішення проблем, пов'язаних зі збереженням культурної багатоманітності та культурної самобутності в умовах розширення масової (споживацької) культури і процесів глобалізації. Вони постають зовнішнім чинником, що впливає на характер і напрям культурних процесів усередині суспільного устрою. Невипадково сучасний етап розвитку науки про освіту характеризується підвищенням інтересу до проблеми формування етнокультурної компетентності дітей дошкільного віку. Історично запорізький край – це територія, на якій із глибокої давнини відбувалися масштабні історичні події, пов'язані з мешканням і переміщенням багатьох народів. Нині гостро постала проблема відродження народної педагогічної спадщини усіх народів, які мешкають в Україні.

Проблема формування етнокультурної компетентності дітей і молоді розглядається в різних аспектах: методологічні основи реалізації компетентнісного підходу до навчання розробляються Н. Бібік, О. Пометун, О. Савченко; особливості засвоєння дітьми та молоддю елементів етнокультури в освітньому просторі закладів освіти знаходимо в працях В. Євтуха, О. Джуринського, Г. Дмитрієва, Т. Мацейків, Т. Поштарьової; різні аспекти формування етновиховного простору дошкільної ланки освіти досліджують О. Будник, Г. Воробей, Е. Заредінова, Г. Кловак, Н. Кузьменко.

Велику роль у формуванні етнокультурної компетентності дитини відіграють народознавчі та етнографічні засоби виховного впливу. Разом із тим відроджується і потенціал дитячого фольклору, що використовується в процесі національного та етнокультурного виховання дошкільників. Проте, незважаючи на наявність досить значного наукового доробку з проблеми, відзначається недостатність розробленості такого її аспекту, як формування етнокультурних компетентностей у дітей старшого дошкільного віку, зокрема засобами використання колискових пісень національних спільнот Мелітопольщини на музичних заняттях.

Мета статті – уточнити сутність і зміст поняття “етнокультурна компетентність”, визначити ефективність змісту, форм і методів формування етнокультурної компетентності старших дошкільників на музичних заняттях.

Етнокультурна компетентність має складну структуру, а тому і непростий механізм формування, що робить цей процес складним і тривалим у часі. Цей процес розглядається як отримання індивідом об'єктивних знань та уявлень щодо своєї етнічної культури, історії рідного краю, духовно-моральних цінностей і особливостей своєї нації [5, с. 69]. На думку М. Шульги, етнокультурна компетентність дає змогу її представникові орієнтуватись у світі, будувати свою поведінку відповідно до своєї культури й одночасно відчувати її межі, закінчення і початок світу іншої культури [9, с. 45]. Ступінь сформованості етнокультурної компетентності визначається не стільки обсягом когнітивної й операціональної складових частин, скільки якістю цих знань і умінь [4, с. 178–179].

Так, спираючись на праці зарубіжних і вітчизняних психологів, присвячених розкриттю психологічних особливостей дошкільників, особливо ментальних, закономірностей розвитку мотиваційно-ціннісної, когнітивної сфери, доробки педагогів, в яких визначено зміст національного виховання дітей, та роботи, присвячені розкриттю дефініції “компетентність”, ми розтлумачили поняття етнокультурної компетентності старших дошкільників як інтегративне утворення особистості дитини, що включає ціннісно-оцінний, когнітивний та діяльнісний компоненти.

До ціннісно-оцінного компонента належить мотиваційна сфера особистості, що характеризується сукупністю соціальних настанов, ціннісних орієнтацій, інтересів, які утворюють ґрунтовну основу мотивів, тобто все те, що включає поняття спрямованості особистості. Мотиваційна сфера особистості старшого дошкільника передбачає стійку етнокультурну спрямованість його інтересів і потреб, яка виражається в усвідомленні суспільної значущості власної діяльності, позитивному ставленні до дітей – представників іншої національності та їх культурних надбань. Ціннісно-оцінний компонент передбачає наявність оцінних суджень у дітей щодо власної поведінки (позитивної чи негативної) стосовно представників інших національностей [6]. Когнітивний компонент етнокультурної компетентності – це сукупність знань дошкільників про етнічну культуру свого етносу та етнокультурні традиції дітей – друзів, сусідів – представників національних спільнот. Це знання про народну символіку, свята, побут, звичаї, обряди, пісенне, музичне, хореографічне мистецтво, традиційні страви, усну народну творчість тощо. Діяльнісний компонент етнокультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку охоплює вміння мирно, доброзичливо спілкуватися та взаємодіяти з дітьми – представниками іноетнічного населення [2].

Останнім часом тема формування етнокультурної компетентності підростаючого покоління набула актуальності в регіоні Північного Приазов'я, де проживає велика кількість національних спільнот. На розселення цих етнічних груп на території Приазов'я вплинули різні історичні фактори. Тривалий час український народ, включаючи етнічні групи, був змушений відмовлятися від надбаних протягом багатьох віків культурних, духовних, соціальних традицій. Але здобуття незалежності Україною дало поштовх до національного, культурного і духовного відродження українського народу.

Колискові пісні – один із найдавніших жанрів народної словесності, що сягає корінням міфологічного періоду творчості. У них закладено генетичний код родини, який мати своєю безпосередністю і ніжністю передає дитині. Адже саме із колискових пісень народжуються всі інші пісенні жанри дитячого фольклору [8, с. 318–320]. Колискові пісні віддзеркалюють щирість у ставленні до дитини, любов. Вони викликають захоплення своєю простотою, безпосередністю, ніжністю [3, с. 123]. Колискові пісні українського народу мають тематичну і сюжетну різноманітність, мальовничість образів і думок [7, с. 277].

Кожен народ надавав великого значення символам колискових пісень. У колискових піснях болгар, німців і чехів Мелітопольщини міститься багато народних символів, які і розкривають духовність, святковий та повсякденний побут, добробут, національний колорит. Образна система колискових пісень національних спільнот Мелітопольщини різноманітна, вони цікаві й оригінальні за своєю тематикою і будовою. З'ясовано, що в піснях чехів, болгар і німців зустрічаються спільні образи: Сну, матері, птахів, рослин, місяця. Проте є й відмінні образи. Наприклад, у болгарських колискових піснях з'являється негативний образ Бабая. У чеських піснях спостерігаємо образ kota. Деякі німецькі колискові характеризуються тим, що виконує їх батько, а не мати. Болгарські колискові пройняті мотивом надії на допомогу дитини, коли вона виросте.

Сутність етнокультурної компетентності в тому, що людина, яка володіє цією компетентністю, виступає активним носієм досвіду в області етнокультури і міжетнічної взаємодії. Мета етнокультурної компетентності має як внутрішню, так і зовнішню спрямованість. Зовнішня мета полягає у стабілізації міжнаціональних відносин і, з огляду на етнічні особливості й інтереси різних народів, у прагненні до міжетнічного діалогу. Внутрішня мета спрямована на те, що особистість має бути не тільки носієм знань з області етнокультури і міжетнічної взаємодії, але й їх активним користувачем.

У процесі вивчення етнокультурної компетентності як об'єктивно-суб'єктивного явища ми врахували її структурні компоненти і виділили таку сукупність критеріїв (ціннісно-оцінний, когнітивний та поведінковий (або діяльнісний) і відповідних показників: готовність і здатність шанувати традиції свого народу і поважати культуру інших; аналізувати і систематизувати знання про етнічні культури, з метою знаходження та визнання в них спільного і відмінного (специфічного); готовність включатися в міжетнічну взаємодію у вигляді активної співпраці.

Засобами формування етнокультурної компетентності є індивідуальні та колективні взаємодії, які можуть бути спеціально організованими для повідомлення молодому поколінню науково достовірних знань і формування позитивного ставлення до свого та інших народів [1].

У процесі виховання акцентувалося на практичній діяльності вихованців, тому актуальною була така інноваційна форма проведення заняття, як майстер-клас. Методика проведення майстер-класу здебільшого ґрунтується на інтуїції спеціаліста і на сприйнятливості слухача. На майстер-класі завжди дається змога набутти практичного досвіду під контролем педагога, який уважно вислухає і відповість на всі питання. Безперервний контакт, практично індивідуальний підхід до кожного слухача – ці аспекти відрізняють майстер-класи від всіх інших форм і методів проведення занять. До участі в майстер-класах запрошувалися кращі майстри закладу з музичного мистецтва, батьки вихованців, учні – випускники закладу. Майстер-клас

сприяв можливості краще пізнати особливості колискової пісні певної національної спільноти, а зустрічі з безпосередніми представниками спільнот давали змогу дізнатись про особливості життя, побуту, віросповідання, обряди і традиції свого народу. Теми занять у формі майстер-класу вибиралися, з огляду на завдання формування етнокультурної компетентності у вихованців та змісту роботи групи.

Також нами були використані такі інноваційні етноформи організації навчальної діяльності, як етноярмарки (інноваційна освітня форма, в межах якої відбувається серія цікавих подій – майстер-класів, презентацій, вікторин, конкурсів, інтерактивних екскурсій), етноквести (пізнавальні та розважальні квест-ігри, що проводяться на території етномузею, що розташований у закладі дошкільної освіти) та фолькфести (музичний, тематичний фестиваль, на якому презентуються зразки етнокультурної спадщини національних спільнот), що також сприяють формуванню етнокультурної компетентності дошкільника.

Доречним методом формування свідомості особистості її світогляду є бесіда. Предметом бесіди найчастіше виступають особливості історичного розвитку української нації, тотемні сімейні і родові знаки українців, історичні пам'ятні міста свого етнографічного краю. Окрім того, застосовуються й інші методи роботи, які використовуються як окремо, так і, в разі потреби, включаються в заняття, зокрема метод проєктів.

Робота з експериментальною групою дітей проводилась за розробленою програмою, яка надавала змогу ознайомлюватися з особливостями колискових пісень національних спільнот, що мешкають на теренах Мелітопольщини. Враховуючи зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві (карантин через Covid-19), ми стаємо свідками швидкого впровадження онлайн-сервісів у систему дошкільної освіти. Так, експериментальній групі дітей був запропонований онлайн майстер-клас “Колісковий передзвін” (<https://prezi.com/view/zZwDNDKPI7N3qui50Ds8/>). Програма занять зорієнтована на практичну діяльність вихованців, ознайомлення їх із понятійним апаратом народного мистецтва, оволодіння музичними навичками. Навчально-виховний процес був спрямований на формування інтересу до народної творчості, традицій і звичаїв рідного краю, патріотизму, формування етнокультурних цінностей. Кожне заняття побудоване за урахуванням наскрізного розв'язання навчально-виховних і дидактичних завдань, а також є складником комплексу з єдиною концептуальною ідеєю. Зміст подано так, що програма може впроваджуватися як самостійна, адаптуватися до умов кожного закладу.

Програма розроблена відповідно до вимог інваріантних навчальних програм із метою підвищення рівня науково-методичного забезпечення змісту діяльності закладів дошкільної освіти. Основна мета програми – сформувати етнокультурну компетентність підростаючого покоління на засадах історично-культурної спадщини Мелітопольського краю через інноваційні і традиційні форми і методи виховання. Основними формами і методами роботи за наскрізною програмою запропоновано такі: майстер-класи, етноярмарки, фолькфести, етноквести.

З метою визначення ефективності окреслених нами методів, форм та прийомів формування етнокультурної компетентності засобами використання колискових пісень національних спільнот Мелітопольщини на музичних заняттях було визначено рівень етнокультурної компетентності після проведеної роботи. Так, різниця (порівняно з початковим та кінцевим результатами) в показниках високого рівня становить 7,4 %, середнього – 7,6 %, а низького – 15,0 %. У показниках контрольної групи високий рівень збільшився на 0,8 %, середній – на 1,7 %, а низький знизився на 2,5 %.

Отримані результати дають змогу стверджувати, що участь у масових заходах, екскурсійній і виставковій роботі закладу позитивно вплинула на рівень етнокультурної компетентності дітей контрольної групи. Проте, порівнюючи результати діагностування з експериментальною групою вихованців, можна побачити значні розбіжності, що дає нам змогу зробити висновок: отримані результати експериментальної групи підтверджують значущість створюваних умов цілеспрямованого використання методів, форм та прийомів для використання на музичних заняттях.

Висновки. Етнокультурна компетентність є складником загальнокультурної компетентності як однієї з ключових компетентностей. Етнокультурна компетентність дошкільника – інтегративне особистісне утворення, що вирізняється високим рівнем знань у дітей про вірування, традиції, звичаї, обряди певного етносу; володіння засобами передачі системи етнокультурних знань, умінь та навичок, які перебувають у постійному розвитку й удосконаленні в межах певної етнокультури, а також механізмами донесення наступним поколінням етнокультурного досвіду, транслятором якого є педагог.

Коліскові пісні – один із найдавніших жанрів народної словесності, що сягає корінням міфологічного періоду творчості. Вивчення сучасною наукою колискової пісні вийшло далеко за межі вузькотрадиційної усталеності. Кожен народ надавав великого значення символам колискових пісень. Коліскові пісні болгар, німців та чехів Мелітопольщини мають багато народних символів, які і розкривають духовність, святковий та повсякденний побут, добробут, національний колорит. З'ясовано, що у піснях чехів, болгар і німців зустрічаються як спільні, так і відмінні образи.

Оцінювання рівня сформованості етнокультурної компетентності проводилось за допомогою власної методики (розроблена анкета для вихованців та цикл майстер-класів на платформі <https://prezi.com>). Під час роботи з експериментальною групою дітей забезпечувалася реалізація обґрунтованих нами умов із формування етнокультурної компетентності. Так, зміст роботи складався з основних блоків формування етнокультурної компетентності в дітей старшого дошкільного віку, на засадах якого була розроблена програма (цикл

занять), що давала змогу ознайомлюватися з особливостями колискових пісень національних спільнот, що мешкають на теренах Мелітопольщини, основною метою якої є формування етнокультурної компетентності підростаючого покоління на засадах історично-культурної спадщини Мелітопольського краю через інноваційні і традиційні форми і методи виховання: майстер-класи, етнормарки, фолькфести, етноквести.

Використана література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Гуренко О. І. Етнокультурне виховання дітей дошкільного віку : навчальний посібник. Бердянськ : БДПУ, 2010. 90 с.
3. Дитячий фольклор. Народна творчість. Київ : Дніпро, 1986. 304 с.
4. Денисюк М. Виховний ідеал українського народу. *Українознавство : Науковий громадсько-політичний культурно-мистецький релігійно-філософський педагогічний журнал*. 2012/2. № 3. С. 177–183.
5. Косенко Ю. Етнопедагогічний підхід до професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. 2008. Випуск XIX-XX. С. 67–74.
6. Маєвська Л. М. Особливості формування етнокультурної компетентності майбутнього педагога в контексті глобалізаційних зрушень. URL: http://eprints.zu.edu.ua/3554/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_2.pdf
7. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 304 с.
8. Філоненко С. О. Усна народна творчість : Навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 416 с.
9. Шульга М. Компетентність етнокультурна. Етнічний довідник. Поняття та терміни. URL: <http://www.soc.univ.kiev.ua/LIB/PUB/Y/YEVTUKH/index.htm>.

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) nova redaktsiia (2021) [Basic component of preschool education (State standard of preschool education) new edition]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Hurenko, O. I. (2010). Etnokulturne vykhovannia ditei doshkilnoho viku : navchalnyi posibnyk [Gurenko, O. I. Ethnocultural education of preschool children: a textbook]. Berdiansk : BDPU, 90 s. [in Ukrainian].
3. Dytiachy folklor. Narodna tvorchist (1986). [Children's folklore. Folk art]. K. : Dnipro, 304 s. [in Ukrainian].
4. Denysiuk, M. (2012). Vykhovnyi ideal ukrainskoho narodu. *Ukrainoznavstvo : Naukovyi hromadsko-politychnyi kulturno-mystetskyi relihiino-filosofskyi pedahohichnyi zhurnal* [Denisyuk, M. Educational ideal of the Ukrainian people. *Ukrainian Studies: Scientific socio-political, cultural, artistic, religious and philosophical pedagogical journal*]. 2. № 3. S. 177–183. [in Ukrainian].
5. Kosenko, Yu. (2008). Etnopedahohichnyi pidkhid do profesiinoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Pedahohika* [Kosenko, Y. Ethnopedagogical approach to professional training of future teachers of preschool educational institutions. *Bulletin of the Precarpathian University. Pedagogy*]. Vypusk XIX-XX. Ivano-Frankivsk, s. 67–74. [in Ukrainian].
6. Maievskaya, L. M. Osoblyvosti formuvannia etnokulturnoi kompetentnosti maibutnoho pedahoha v konteksti hlobalizatsiinykh zrushen [Maievskaya, L. M. Peculiarities of formation of ethnocultural competence of the future teacher in the context of globalization shifts]. Retrieved from: http://eprints.zu.edu.ua/3554/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8F_2.pdf [in Ukrainian].
7. Rusnak, I. Ye. (2010). Ukrainskyi folklore : navch. posib. [Rusnak, I. E. Ukrainian folklore : textbook. way]. K. : VTs «Akademiia», 304 s. [in Ukrainian].
8. Filonenko, S. O. (2008). Usna narodna tvorchist : Navch. pos. [Filonenko, S. O. Oral folk art : Textbook. pos.]. K. : Tsentrucho-bovoi literatury, 416 s. [in Ukrainian].
9. Shulha, M. Kompetentnist etnokulturna. Etnichniy dovidnyk. Poniattia ta terminy [Shulha M. Ethnocultural competence. Ethnic directory. Concepts and terms]. Retrieved from: <http://www.soc.univ.kiev.ua/LIB/PUB/Y/YEVTUKH/index.htm>. [in Ukrainian].

Volkova V. A., Zheinova S. S., Sukhomlinova A. S. Use of lullaby songs of national communities of Melitopol region in music classes as a means of formation of ethnocultural competence

In the conditions of Ukraine's development as a polyethnic state, the study of the history and culture of national communities, the revival and preservation of centuries-old traditions of many peoples living here are of exceptional importance. Great importance in the formation of ethnocultural competence of the child is given to ethnographic and ethnographic means of educational influence. The potential of children's folklore is also being revived. The lullabies contain the genetic code of the family, which the mother passes on to the child with her spontaneity and tenderness. All other song genres of children's folklore are born from lullabies. Lullabies of Bulgarians, Germans and Czechs of Melitopol have a lot of folk symbols, which reveal the spirituality, festive and everyday life, well-being, national color. Ethnocultural competence of a preschooler – an integrative personal education, characterized by a high level of knowledge of children about the beliefs, traditions, customs, rituals of a particular ethnic group; possession of means of transmission of the system of ethnocultural knowledge, skills and abilities that are in constant development and improvement within a certain ethnoculture, as well as mechanisms for conveying to the next generation of ethnocultural experience, which is translated by the teacher. The means of forming ethnocultural competence are individual and collective interactions, which can be specially organized. The main forms and methods of work on the end-to-end program are master classes, ethnic fairs, folk festivals, ethnoquests. Continuous contact, almost individual approach to each student – these aspects distinguish master classes from all other forms and methods of teaching. The program of classes is focused on the practical activities of students, acquainting them with the conceptual apparatus of folk art, mastering musical skills.

Key words: ethnocultural competence, folklore, lullabies, national communities, innovative music lesson.